

Etnikai csoportokhoz kapcsolódó előítéletek és preferenciák a gyermekek babaválasztásában nemzetközi kitekintéssel

Pásztor Enikő Judit

Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Neveléstudományi és Pszichológiai Intézet,
egyetemi docens, rektorhelyettes 0009-0004-8006-6604

KEYWORDS

- *doll*
- *white doll*
- *black doll*
- *doll research*
- *intercultural education*
- *multicultural education*
- *racial prejudice*
- *racism*

KULCSSZAVAK

- *baba*
- *fehér baba*
- *színesbőrű baba*
- *babakutatások*
- *interkulturális nevelés*
- *multikulturális nevelés*
- *faji előítéletek*
- *raszizmus*

ABSTRACT

Prejudices and preferences related to ethnic groups in children's doll selection with an International perspective | Dolls have been toys accompanying humanity for millennia, playing a significant role primarily, though not exclusively, in the psychological development and upbringing of girls. Their history, cultural significance, and evolution reflect changes in human society and the fulfillment of children's social needs. From antiquity to the present, dolls have undergone continuous transformation and assumed various symbolic roles (Pásztor, 2022). Dolls can also aid in overcoming racial prejudices, a mission that has gained prominence in early childhood education in the 21st century. This is evidenced by international studies focusing on preschoolers' preferences for dolls. Researchers have examined whether children prefer to play with white or black dolls, and which they consider beautiful, intelligent, or, conversely, unattractive and unintelligent. Experiments involving dolls have a long history, with documented findings on the subject dating back to the 1940s in America by Clark & Clark (Király & Karlson, 1979).

In this study, we present preschool doll research and its conclusions as described in international literature. Using the Eric and Scopus databases as sources, we draw on the findings of international researchers to highlight the presence of racial prejudice in children's play through the lens of dolls.

ABSZTRAKT

A babák az emberiséget évezredek óta kísérő játékok, melyek legfőképpen, de nem kizárólagosan a leánygyermeknek lelki életében és nevelésében játszanak fontos szerepet. Történetük, kulturális jelentőségük és fejlődésük tükrözi az emberi társadalom változásait és a gyermekek szociális szükségleteinek kielégítését. Az ókortól napjainkig a babák folyamatosan alakultak és különböző szimbolikus szerepeket töltek be (Pásztor, 2022). A babák segíthetnek a faji előítéletek leküzdésében is. A 21. században ez a küldetésük a kisgyermeknevelésben felerősödött. Jól mutatják ezt azok a nemzetközi kutatások, melyek fókuszában az óvodások babaválasztási preferenciáinak megfigyelése áll. A gyermekek játékában azt vizsgálták, vajon az óvodások a fehér vagy a színes bőrű babákkal játszanak szívesebben, melyiket tartják szépnek, okosnak és melyiket csúnyának, butának. A babákkal folytatott kísérletek nagy múltra tekintenek vissza. Már az 1940-es években Amerikában Clark és Clark is dokumentált kutatási eredményeket e témában (Király & Karlson, 1979). Tanulmányunkban nemzetközi szakirodalmakban bemutatott óvodai babakutatásokat és azok konklúzióit ismertetjük. Forrásként az Eric és a Scopus adatbázisokat használtuk és az ezekből nyert publikációk alapján nemzetközi kutatók eredményeivel világítunk rá a faji előítéletek jelenlétére a gyermekek játékában a babák aspektusából.

Bevezető

Az első legkorábbi fennmaradt régészeti leletek a babákról több mint négyezer évvel ezelőtti civilizációkból származnak, az ókori Egyiptomból és Mezopotámiából maradtak ránk. A babák anyagukban, kinézetükben sokat változtak az évezredek során. Funkciójuk sem mutat minden történelmi korban teljes mértékben azonosságot. A babák évezredek történetisége rávilágít annak pedagógiai fontosságára. Nélkülözhetetlen játék gyermekkorban, de a felnőttek világából sem hiányzik. A mai kor babavilága nagyon változatos képet mutat. Jelen vannak a ma már klasszikusnak mondható babák, melyek évszázadok óta gyermekek millióinak okoznak örömet. Kaphatók és még mindig népszerűek a nagymama korba lépett Barbie babák és azok leszármazottai is, de nem vesztett népszerűségéből a Waldorf-baba sem. Aztán szinte minden évtizedre jut egy-két új sztárbaba, melyek hasznossága és esztétikuma erősen megkérdőjelezhető (Pásztor, 2022).

A babák megszámlálhatatlan variációja népesítette be a gyerekoszobákat és a gyermeknevelési intézményeket. Bizonyítottan fejlesztő hatásúak a gyermekek személyiségére (Rónainé, 1994). A babázás minden gyermek számára hasznos tevékenység lehet, nemtől függetlenül, hozzájárulva a gyermekek érzelmi és társas fejlődéséhez. A baba megvigasztalja a gyermekeket, örömet okoz nekik, a játszó- és lelkitársuk, bátorítójuk és nem mellesleg az egyik legjobb barátjuk. A baba ugyanakkor kiszolgáltatott a tulajdonosának (Pohl, é. n.). A gyermeknek hatalma van a babája fölött, ő uralkodik rajta. Kifejezheti örömeit és bánatát vele. „*Ölheti és ölelheti*”, amely tulajdonképpen médium, fel fogja, levezeti az indulatokat, kiszolgál (Pungorné, 2013). A gyermekkor sajátossága ennek a játékeszköznek a folyamatos átváltozása, ami a gyermekek fantáziájának köszönhető (Pohl, é. n.). A gyermek a babával való játéka közben fedezi fel a körülötte lévő világot, ismeri meg környezetét és az abban élőket. A baba egy olyan tárgy, ami közvetít az általános és az egyedi, a saját és az idegen, az „*én és a te*” között. A baba egy átmeneti tárgy, melyet a gyermek igazi kincsként őriz, amivel vigaszt talál. Winnicott szerint nem ez a tárgy az átmeneti. A kifejezés a csecsemőnél az anyával való szoros kapcsolat és a tőle való különállóság állapota közötti átmenetre utal (Winnicott, 1999). Az anya jelenlétét szimbolizálja akkor is, ha ő nincs a gyermek közelében. Ez a játékeszköz elszenvedí vagy átéli mindazt, ami a gyermeket foglalkoztatja. Segítségével leküzdheti a félelmeit és ez hozzájárul az én-identitásának a fejlődéséhez. A játékában rekonstruálja vagy elképzeli a valóságot. A gyermek, amíg nem tudja még kifejezni szóban, hogy miért és hogyan játszik, játéka sokkal inkább a beleélés, a tapogatódzás cselekvése, mint a gondolkodásé. Játékában a felnőttek tevékenységeinek utánzásában él. Utánozva

érti meg azok cselekvéseit, főz, mint az anya, eteti, vagy éppen tisztába teszi a babáját (Pohl, é. n.).

A babázás fontos tevékenysége tehát a gyermekeknek, mely hozzájárul személyiségfejlődésükhöz, feszültségeik oldásához és örömforrás is számukra (Clouder & Nicol, 2007:12).

Szerepkörük a 21. században egyre inkább kiegészült már azzal is, hogy használják őket érzékenyítésre, és fontos kellékei lettek a multikulturális nevelésnek is. A multikulturális társadalmakban a nevelés szerepe más jelentéssel bír a nyugat-európai és a közép- és kelet-európai országok számára. Adódik ez abból, hogy a nyugati, fejlett országok a bevándorlók számára célországoknak számítanak, ahová elsősorban munkavállalási céllal érkeznek a migránsok. Ezekben az országokban óriási súly nehezedik a nevelési és oktatási intézményekre a migráns gyerekek óvodai/iskolai integrációs kérdéseinek megoldása miatt (Torgyik, 2009:31). A nevelési intézményekben, különösen azokban az országokban, ahol a népesség faji összetétele jellemzően rendkívül heterogén, már régóta ott találjuk a színes bőrű babákat is. Ezekben az országokban különösen fontos szerepet játszanak az óvodai nevelésben a fehér és színes bőrű babák, melyek kiváló segítők a rasszizmus, a faji előítéletek és a diszkrimináció leküzdésében (Király & Karlson, 1979; Sturdivant, 2020).

Egy 2022-es magyarországi kutatásom, amiben 15 intézmény (12 óvoda és 3 bölcsőde) babakészletét vizsgáltam meg, még azt mutatja, hogy az óvodai nevelésben hazánkban csak elvétve részei a játékoknak a színes bőrű babák. A kutatásomba bevont 83 baba közül összesen három nem fehér babát találtam, ezek mindegyike bölcsődei játék. Az intézményvezetőket arra kértem, hogy a babakutatásomhoz küldjenek olyan fotókat, melyek jól reprezentálják a bölcsőde vagy az óvoda csoportjaiban található babák sokféleségét. Mivel nem az összes játékbabáról készítettek fotókat, ezért nem lehetünk biztosak abban, hogy nincs az intézményben színes bőrű baba. Országszerte számos óvodában és bölcsődében megfordultam már. Eddigi megfigyeléseim alapján azt tapasztaltam, hogy a bölcsődékben jelen vannak, de már egyre több óvoda játékkészletében is megtalálhatók ezek a babák. Ezt indokolja a magyarországi 13 nemzetiség között legnagyobb roma nemzetiség jelenléte is, de a 21. században felerősödött migráció és ennek hatására a különböző kultúrák befogadása is. Mint ahogy Forray (2003) fogalmaz: „*A még mindig nagyon is egynyelvű, egy-kultúrájú Magyarországon a nemzeti kisebbségek nyelvének, történetének, kultúrájának iskolai megismertetése, oktatása végre abba az irányba mutat, ami Európa legnagyobb kulturális értékének számít: a kulturális sokféleség megőrzése felé*” (Forray, 2003:18).

A faji különbségek észlelése és a rasszizmus csírái a gyermekek babás játékaiban nemzetközi kitekintéssel

A rasszizmus fogalma a rassz kategóriákból indul, illetve a „race thinking”-ből, amit nehéz magyarra lefordítani. *„Jelentése nagyjából annyit tesz, hogy egy adott közösségről alkotott gondolatainkat alapfeltevések határozzák meg, amelyeket e közösség származásához kapcsolunk”* (Munk, 2012:12). Az előítélet-kutatások klasszikusa, G. W. Allport (1954) szerint az előítélet egy olyan ellenséges hozzáállás, amely téves általánosításokon alapul, figyelmen kívül hagyja az igazságot és az őszinteséget. Mérgezi az emberek közötti kapcsolatokat. Irányulhat egy teljes csoportra vagy egy egyénre pusztán azért, mert az adott csoport tagja (Kardeş & Kozikoğlu, 2021; Gárdos, 2020). Sokan azt gondolják, hogy a kisgyermek nem észleli a faji különbségeket (Doucet & Adair, 2013; Hirschfeld, 2012, idézi Sturdivant, 2020), valójában azonban már három hónapos csecsemők is képesek észlelni a rasszbeli különbségeket, továbbá a hároméves gyermekeknél már egyértelműen kimutathatók a faji előítéletek. A kisgyermek észreveszi és kíváncsian rácsodálkoznak az emberek azon jellegzetességeire, amelyeket a társadalom faji különbségként azonosít. A szem formája, a bőr színe és a haj különösen felkelti az érdeklődésüket (Derman-Sparks & Edwards, 2020). Hindley és Olsen (2017) szerint *„[...] nyolcéves korra a faji attitűdök már jól kialakulnak, és általában nem változnak, hacsak a gyermeket nem érik jelentős tapasztalatok és felnőtt iránymutatás, amelyek ellentmondanak a társadalmi előítéleteknek”* (idézi Sturdivant, 2020:10). A felnőttek előítéleteinek és a diszkriminációnak a gyökereit a kora gyermekkorban kell keresnünk. Éppen ezért kiemelt jelentősége van a kisgyermekkorban a tolerancia, a kultúrák befogadása és az előítéletek megszüntetése terén. Az óvodapedagógusok központi szerepet játszanak a kulturális elfogadás és a pozitív faji interakció megalapozásában kisgyermekkorban (Abdullah & Abdullah, 2018). A pedagógusoknak kiváló lehetőségük van arra, hogy segítsenek a gyermekeknek megérteni a multikulturális társadalom összetettségét (Vittrup, 2016). A gyermekek elfogadó, befogadó attitűdjének kialakításában szerepe van az inkluzív nevelésnek is. Az inklúzió szó a 17. századi latin *includere* kifejezésből eredeztethető, jelentése: tartalmaz (Vida, 2018:39). E jelentés előrevetíti annak pedagógiai célkitűzését is, miszerint a gyermekeket úgy kell integrálni a nevelési/oktatási intézményekbe, hogy azok teljesjogú, egyenértékű tagjai legyenek annak a közösségnek.

A színes bőrű babák és a gyermekirodalom összefonódása a 18-19. században

Híres regényírók memoárjai állnak forrásként rendelkezésre a gyermekek játékában megjelenő rasszista megnyilvánulásokról. A 19. században a fehér gyermekek – főleg, de nem kizárólag lányok – olvastak a rabszolgaságról szóló könyveket, majd babákat használtak arra, hogy eljuttassák a faji erőszak és a kényszermunka jeleneit. Erről olvashatunk többek között Georgianna Hamlen¹ memoáríró visszaemlékezéseiben, aki azt a történetet osztotta meg olvasóival, amikor egyik gyermekkori barátja, aki épp a déli ültetvényekről és a fekete rabszolgákról olvasott, hat fekete porcelánbabát szerzett, amelyeket aztán rabszolgaként helyezett el egy fehér baba mellett, aki „*nagyon szépek és nagyon büszkének tűnt*”. Egy másik regényíró, Amelia Barr² gyermekkorában egy iskolai könyvben látott egy képet, amelyen egy fekete rabszolga láncokba verve, cukornádültetvényen dolgozott, mellette egy magas, fehér felügyelő ostorral a kezében. A kép hatására Barr ellopta anyja kulcsosomójának acélláncát, láncokba verte a fekete babáját és egy fehér babát választott felügyelőnek. Említésre méltó még Frances Hodgson Burnett³ angol származású amerikai író, akinek szintén a visszaemlékezéseiből ismert, hogy amikor megírta első nagy sikerű gyermekkönyvét, a *Little Lord Fauntleroy*-t, ő maga még gyermek volt. Ekkor olvasta Harriet Beecher Stowe *Tamás bátya kunyhója* című regényét, melynek átélésének teljességéhez a kislány egy fekete babára vágyott. Amikor Burnett megszerezte ezt a babát, Topsy-nak nevezte el, és azokat a részeket „játszotta” el vele a regényből, amelyeket a legizgalmasabbnak talált. Volt egy fehér babája is, amit Évának hívott. Az is előfordult, hogy a kislány a fekete babát egy gyertyatartó állványhoz kötözte és értelmetlen dühvel ostromozta. A verés alatt a baba „*vidáman torz*” vigyorral tartotta magát, ami arra utalt a lány számára, hogy Tamás bátya élvezte, hogy „*brutálisan korbácsolják*” (Bernstein, 2011).

A visszaemlékezésekből arra következtethetünk, hogy ezek a faji és rasszista megnyilvánulások mindig a babajáték során bontakoztak ki. Az olvasásélményhez kellett egy tárgy, ami a fent bemutatott példáknál mindig a baba

¹ Georgianna Hamlen (1846-1918) egy kevésbé ismert amerikai szerző, akinek legismertebb munkája a *Chats: Now Talked Of This And Then Of That*, amely 1885-ben jelent meg.

² Amelia Edith Huddleston Barr (1831-1919) brit származású amerikai író volt, aki történelmi regényeket írt, és főként a 19. századi amerikai életet ábrázolta műveiben.

³ Frances Hodgson Burnett (1849-1924) angol származású amerikai író leginkább ifjúsági regényeiről ismert, köztük olyan időtlen klasszikusokról, mint *A titkos kert* (*The Secret Garden*), *A kis lord* (*Little Lord Fauntleroy*) és *A padlásszoba kis hercegnője* (*A Little Princess*). Burnett írásaiban gyakran jelenik meg a társadalmi osztálykülönbségek ábrázolása és a gyerekek érzelmi fejlődésének bemutatása. Műveit mély empátia és fantáziadús stílus jellemzi, ezáltal karakterei, gyakran a nehézségek ellenére, megtalálják a boldogságot és a belső erőt.

volt. Burnett, Barr és sok más gyereknél az irodalom és a tárgyi kultúra egymásra hatva ösztönözte őket a játékra. Burnett ezt úgy fejezte ki, hogy a történetek babák nélkül „tökéletlenek” voltak, és a babák „csak fűrészporról töltött tárgyaknak tűntek”, míg „az irodalom segítette a képzeletet, és karaktert adott nekik” (Bernstein, 2011).

A gyermekirodalom a tárgyi kultúrával kereskedelmi kapcsolatban áll. Bernstein (2011) hangsúlyozza, hogy ez a kölcsönhatás egészen a 18. századig nyúlik vissza. 1744-ben a brit kiadó és könyvárús John Newbery *A Little Pretty Pocket-Book* című könyvet labdákkal és tűpárnákkal kombinálva árusította. Ez a párosítás napjaink *American Girl* sorozatáig terjed, ahol könyvek és babák egészítik ki egymást. Newbery nemcsak rendkívül sok árut adott el, hanem megteremtette a gyerekeket, mint piacot, és a gyermekirodalmat különálló irodalmi kategóriaként kezelte (Bernstein, 2011).

Ezáltal a gyermekirodalom, mint műfaj nagyban a könyvek és játékok közötti kapcsolat révén bontakozott ki, és ez a kapcsolat a tizennyolcadik század óta napjainkig jelen van. Bernstein (2011) úgy fogalmaz, hogy a játékkultúra anyagi világa iránti vonzódás különbözteti meg a gyermekirodalmat más irodalomtípusoktól. A gyermekirodalom és a játékok közötti, játékon keresztüli párosítás tehát már három évszázada fennáll. Ez akkor is igaz, ha a kiadók nem is értékesítik a könyveket és babákat kombinált csomagokban, hiszen sok gyerek maga hozza létre a játékában ezt a kapcsolatot, ahogy Burnett is tette. Az utóbbi években számos gyermekirodalmi alkotás, mint például *Curious George* és *The Cat in the Hat*, amelyeket egyébként eredetileg nem könyv jellegű árucikkkel összepárosítva forgalmaztak, később különféle termékekkel, például babákkal, matricákkal vagy pizsamákkal kerültek kereskedelmi forgalomba. Bernstein (2011) megfogalmazása szerint a könyvek és a játékok összekeverednek a gyerekszobákban, az ágyakban és a játék során (Bernstein, 2011:162).

A 19. századi babagyártók a fekete babáikkal a rasszista erőszak eljátszására ösztönözték a gyerekeket azáltal, hogy olyan fekete babákat készítettek, amelyek alapanyaga főként gumi és textil volt, kibírták a durva bánásmódot, amit a porcelán- vagy viaszbabák nem viseltek volna el. Erre engednek következtetni azok a szabadalmi beadványok és reklámok, amelyek gyakran úgy mutatták be a puha, fekete babákat, mint amelyek erőszakos játékra ösztönöznek. 1893-94-ben a massachusettsi Arnold Print Works „*Topsy*” és „*Pickaninny*” néven egy fekete babát hirdetett a következő hirdetési szöveggel: „*Melyik amerikai gyerek ne szeretne egy rongyból készült 'néger' babát – olyat, amit lehet simogatni vagy dobálni anélkül, hogy baja esne a babának vagy bárminek, amihez hozzávágják? A 'Pickaninny' minden igényt kielégít*”. A hirdetés szerint a babát azért lehet és kell „dobálni”, mert fekete és textiltől

készült, és ez az elpusztíthatóság tette kívánatosá. A massachusettsi gyártó „Topsy” babája, valamint Burnett számára a puha fekete babák, Tamás bátya kunyhója történetével kombinálva, arra sarkallták a gyerekeket, hogy az erőszakos játék jeleneteit eljátsszák (Bernstein, 2011:164).

Bernstein (2011) még egy másik különös esetre világít rá. 1898-ban egy minneapolis-i újság arra kérte a gyerekeket, hogy írjanak levelet játékaikról. Negyven gyermeklevelet közöltek, ezekből hét a fekete babákról szólt és legtöbbjük erőszakról számolt be. Egy Alice Leland nevű kislány azt írta levelében, hogy „*halálra égetett*” egy fekete babát, míg Wm. Scholtz azt osztotta meg az olvasókkal, hogy élvezettel csipkedte „*kis fekete gumibabáját*.” Bernstein szerint (2011) a gyerekek társszerzői annak a játék-könyv-játék formációnak, amelytől ma már elválaszthatatlan a gyermekirodalom. A gyerekek nem csak befogadják az irodalmat, befogadják a történetek és az anyagi kultúra együttes forgatókönyveit, majd közösen kialakítanak egy harmadik elemet: magát a játékot. Ez a három elem szervesen kapcsolódik egymáshoz. A gyerekek közvetítésével az írókkal és játékgyártókkal közösen létrehozott forgatókönyvek elválaszthatatlanok tehát a gyermekirodalomtól (Bernstein, 2011).

Kutatások az óvodás gyermekek színesbőrű babákkal kapcsolatos attitűdjéről

Számos kutatást folytattak a gyermekek attitűdjéről az eltérő bőrszínnel rendelkező babákról, ezáltal rávilágítva a rasszizmus és faji előítéletek kora gyermekkorban már meghatározó jelenlétére. 1947-ben Clark és Clark 253 fekete óvodás és általános iskolás gyermek megkérdezésével végzett kutatásokat az USA-ban. A faji azonosítás hatását vizsgálták az önképre a szegregált délen és az integrált északon. A kutatásban arra kérték a fehér és az afroamerikai gyerekeket, hogy válasszanak maguknak fehér vagy fekete babát. A legtöbb afroamerikai gyermek már háromévesen is a fehér babához nyúlt. A kísérletben megkérdezték a gyerekeket, hogy melyik a szebb, okosabb és melyik a rossz, buta baba. A fehér gyerekeknél sejthető volt, hogy a fehér babákkal szeretnek játszani, de a kísérlet szomorú eredménye, hogy az afroamerikai gyerekek is a fehér babákat választották (Király & Karlson, 1979). Catz (1973) hasonló kutatási eredményekről számolt be. A babaválasztási vizsgálat eredményei ugyanúgy azt mutatták, hogy mind a fekete, mind a fehér óvodás gyerekek erősen preferálták a fehér babákat. Amerikában feketén felnőni, különösen a kutatás időszakában, nem volt könnyű feladat. A rasszizmus és a diszkrimináció ugyanúgy része Amerika örökségének, mint a demokrácia és az egyenlőség (Király & Karlson, 1979).

A 21. században is egyre több kutatót foglalkoztat ez a téma. 2016-ban Lavarone, L. és Durso, R. újságírók végeztek hasonló kísérletet színes bőrű, olasz gyermekekkel. Vizsgálatuk arra irányult, hogy az afroamerikai gyerekek milyen mértékben élik meg kirekesztettséget az előítélet, diszkrimináció és faji szegregáció következtében. Ezeknek a gyerekeknek ugyanúgy színes bőrű és fehér babák közül kellett választaniuk. Először azt kérdezték meg a vizsgálatban részt vett színes bőrű olasz gyerekektől, hogy a velük szemben elhelyezett két baba közül (egy fehér és egy színes bőrű) melyik a fehér, aztán hogy melyik a fekete (*Which is the white doll? Which is the black doll?*). Természetesen a megfelelő babára mutattak. Aztán amikor azt kérdezték meg tőlük, hogy melyik baba szép (*Which doll is pretty?*), volt, aki a fehér, de volt, aki a színes bőrű babára mutatott. Arra a kérdésre, hogy melyik a csúnya (*Which is ugly?*), az a kislány, aki a színes bőrű babát találta szépnek, itt a fehéret jelölte meg csúnyának a többiekkel együtt. Azonban amikor a kutatók arra kérték a gyerekeket, hogy válasszák ki azt a babát, amelyik szerintük rossz (*Which one is bad?*), akkor mindenki a színesbőrű babára mutatott, az a kislány is, aki az előzőekben még a színes bőrű babát szépnek gondolta. Minden gyerek a fehér babát jelölte, amikor a jó babát kellett kiválasztaniuk (*Which one is good?*). A kutatók arra is kíváncsiak voltak, vajon mért tartják a fehér babát jónak. A gyerekek válaszaiban ott találjuk például, hogy azért, mert a szeme kék. Minden gyerek a színes bőrű babára mutatott, amikor azt kérdezték tőlük, hogy melyik baba hasonlít rájuk (*And which doll looks like you?*). Kísérletükkel azt bizonyítják, hogy a 21. században hasonlóan jelen van az előítéletesség, a faji megkülönböztetés, mint a 20. század első felében az amerikai társadalomban. A két kísérlet sajnos sok hasonlóságot mutat. Az internetes videómegosztón⁴ elérhető videófelvételtől arra következtethetünk, hogy a színes bőrű, olasz gyerekek még mindig hátrányos megkülönböztetést és elutasítást tapasztalnak. A forrás azt sugallja, hogy az olasz társadalom nem támogatja megfelelően a különböző etnikai csoportok közötti elfogadást, ami negatív hatással van a gyermekek önképére.

Jordan és Hernandez-Reif (2009) (idézi Sturdivant, 2020) vizsgálatai szintén nagymértékű hasonlóságot mutatnak Clark és Clark kutatásaival. Ők ugyancsak fehér preferenciát figyeltek meg óvodások körében, amikor a gyerekek fehér és fekete digitális rajzfilmfigurák közül választhattak. Ami elsősorban, hogy Sturdivant és Alanis (2020) is arra világít rá, hogy az óvodai csoportban, ahol nem esett szó a sokszínűségről, a gyerekek elutasították a fekete babákat, és inkább a fehér és latin babákat választották, amelyek világos bőrűek és egyenes hajúak voltak. Ez nem csupán amerikai fekete-fehér kérdés tehát. Jesuvadian és Wright (2009) (idézi Sturdivant, 2020) például azt

⁴ Fanpage.it: Doll test – The effects of racism on children (2016-03-21.) URL: <https://youtu.be/QRZPw-9sJtQ>

találták, hogy a gyerekek az indiai baba sötét bőrét azzal társították, hogy nincs barátja (Sturdivant, 2020). Érdekes azonban, hogy míg Szingapúrban a kínai és indiai gyerekekkel végzett kísérletben a kínai gyerekek (domináns csoport) egyértelműen előnyben részesítették a saját rasszukat, addig az indiai gyerekek nem mutattak hasonló preferenciát. Ez azt mutatja, hogy a kisgyermek inkább részesítik előnyben a társadalmukban domináns faji vagy etnikai csoportot (Setoh és munkatársai, 2017 idézi Sturdivant, 2020). Fontos megjegyezni azonban, hogy a két fent említett kutatás során jutalmazással és mesemondással képesek voltak megváltoztatni a gyermekek rasszhoz fűződő attitűdjét (Sturdivant, 2020). Ez reménykeltő, hiszen azt vetíti előre, hogy a pedagógusok pozitívan befolyásolhatják az óvodások nézeteit. A felnőttek, a gyermekek szülei és az őket nevelő óvodapedagógusok kulcsszereplői annak a folyamatnak, ami elősegíti a gyermekek pozitív faji identitását.

*1. ábra: Játékbabák egy szlovén óvodában
(Forrás: saját fotó)*

Sturdivant, (2020) ugyancsak egy nagyon érdekes kutatást végzett az USA-ban a gyermekek játékaról különböző rasszokat és etnikumokat ábrázoló babákkal. Ez az exploratív kutatás a faji tudatosságot és attitűdöket vizsgálta a gyermekek óvodai drámajátékában megjelenő faji diskurzuson keresztül két óvodai csoportban. A játék során a gyermekek fajjal és etnikummal kapcsolatos értelmezéseinek megismerése rávilágít arra, hogyan kezelhetik a kora gyermekkori pedagógusok ezeket a kérdéseket az óvodai csoportokban. A kutatásban arra is keresték a választ, hogyan észlelik és írják le az óvodapedagógusok a faji előítéleteket és attitűdöket a gyerekek babajátékában. Vizsgálatukba két koragyermekkor pedagógust és két intézményvezető pedagógust vontak be, akik megfigyeléseket végeztek a gyermekek babás játékaíróiról. Három héten keresztül végezték a megfigyeléseiket, melynek során feljegyzéseket készítettek és kitöltöttek egy kérdőívet a megfigyelt jelenségekről. A kérdőívben a kutatók a következő kérdéseket tették fel:

- A gyerekek mely babákat részesítették előnyben?
- Mely babákat utasították el vagy hagytak figyelmen kívül?
- Mely gyerekek játszottak a babákkal?
- Kikkel játszottak együtt, és hogyan használták a babákat a játék során?
- Hogyan írják le az óvodapedagógusok a kisgyermek szociodramatikus játékát különböző rasszú babákkal?

Sturdivant kutatásában két pedagógus vett részt. Az egyik Laura, egy latin származású pedagógus, aki 33 éve gyakorolja hivatását. Mielőtt a kutatás helyszínén dolgozott volna, saját otthoni gyermekgondozó központot működtetett, illetve gyermekfejlesztési központokban tanított és felügyelt. Spanyolországban, Olaszországban és az Egyesült Államokban is dolgozott korábban. A kutatók, amikor megkérdezték tőle, hogyan kezeli a csoportjában a sokszínűséget, így válaszolt: „[...] *különféle történeteket olvasok nekik, megkérjük a szülőket, hogy jöjjenek el, és végezzenek egy tevékenységet a csoporttal a kultúrájukból... az ünnepek idején különböző ünnepekről tanulunk, például Hanuka, Kwanzaa, stb.*” Elmondta azt is, hogy szokott beszélgetni a gyerekekkel a sokszínűségről, a családok eltérő kultúrájáról. A másik pedagógus, az indiai-amerikai származású Sadhvi, aki 28 éve dolgozott már óvodapedagógusként. Amikor megkérdezték, hogyan kezeli a csoportjában a sokszínűséget, azt válaszolta, hogy „[...] *pozitív módon ismeri el az egyéni és kulturális különbségeket*”.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy az óvodás gyermekek a játékok során nem mutattak semmilyen preferenciát egy adott faji vagy etnikai háttérrel rendelkező baba iránt, és előítéleteket sem mutattak. Az óvodások mindegyik babával szívesen játszottak, függetlenül attól, hogy annak milyen a színe, ruhája vagy a formája. Tommy (fehér), Kay (afroamerikai), Margo (ázsiai) és Michael (fehér) szerepjátékot játszottak. A következő beszélgetést jegyezte fel a pedagógus a játékuknál:

Tommy: „*Én vagyok az anyuka, te [Margo] vagy a baba. Feküdj le a kanapéra. Aludj, baba!*”

[Margo lefekszik és eljártssza, hogy alszik.]

[Kay úgy tesz, mintha a konyhában főzne.]

Michael: (összegyűjti az összes babát) „*Ők az én babáim.*”

Laura (óvodapedagógus): „*Miért mind a te babád? Játshatnál csak egyikkel is.*”

Michael: „*Nem, mert senki sem akarta őket, úgyhogy majd én vigyázok rájuk.*”

A csoportszobában négy különböző baba volt (egy fekete, egy ázsiai, egy fehér és egy spanyol származású baba). Amikor Michael mindegyik babát magához vette, és azt mondta, hogy „*ezek az én babáim*”, akkor négy különböző rassz és etnikum jelent meg a játékban és ez egyáltalán nem okozott gondot neki. Egy másik példa ugyancsak arra világít rá, hogy ezeknek a gyermekeknek teljesen természetes már, hogy az emberek különböző bőrszínnel rendelkeznek. Ebben a játékban a gyerekek között szerepelt Chelsea (fehér, USA), Ian (fehér, USA), Ming (ázsiai, Kína) és Hamed (közel-keleti, Irán). A négy gyerek szintén szerepjátékot játszott, felváltva használtak egy bevásárlókocsit. Az egyik

gyermek egy fekete babát tett a kocsi gyerekülésébe. Annak ellenére, hogy a baba rassza vagy etnikuma nem egyezett egyik gyerekével sem, úgy tettek, mintha ők lennének a baba szülei és vásároltak volna az élelmiszerboltban.

Ebben a kutatásban a két tapasztalt, kisebbségi pedagógus arról számolt be, hogy a gyerekek nem mutattak faji vagy etnikai elfogultságot vagy preferenciát a babaválasztás során. A különböző háttérű gyerekek szívesen játszottak együtt különböző rasszokat ábrázoló babákkal, nem számított náluk, hogy a babák nem hasonlítanak rájuk, vagy hogy a családjaikban a babák bőrszíne más, mint a saját bőrszínük. Ezek az eredmények jelentősen eltérnek a korábbi kutatások eredményeitől, amelyek eddig azt mutatták, hogy az óvodás gyerekek figyelmen kívül hagyják és elutasítják a fekete babákat és játékokat, valamint a fehérséget preferálják.

Fontos kiemelni, hogy ezek a pedagógusok rendszeresen beszélgetéseket folytatnak a különbségekről, bevonják a családokat is, és a gyermekirodalmat szintén használják az érzékenyítésre. Pozitívan kezelik a kulturális különbségeket a csoportjukban. Ennek a kutatásnak a pozitív eredménye minden bizonnyal ennek a tudatos pedagógiai munkának köszönhető, ami szintén a pedagógusok felelősségére világít rá (Sturdivant, 2020).

A multikulturális/interkulturális nevelés szerepe

A gazdasági migráció, a menekültügy, valamint a vallási és egyéb kisebbségek létezése számos kihívás elé állítja a befogadó országokat, mindez az oktatási rendszerre, a pedagógiai folyamatokra is hatással van (Torgyik, 2022; Forray, 2003). Erre a multikulturális/interkulturális nevelés több megoldást is kínál, elősegítve a méltányos és esélyegyenlőségen alapuló oktatásban való részvételt, valamennyi tanuló iskolai sikerességét.

Szükségesnek gondolom a multikulturalizmus/interkulturalizmus fogalmak tisztázását is. Forray szerint (2003) az európai szakirodalom „[...] az interkulturalizmus fogalmát akkor alkalmazza, amikor dinamikáról van szó: a kultúrák egymásra hatásáról, nevelésről, szocializációról. Tehát inkább interkulturális nevelésről, oktatáspolitikáról van szó, mint multikulturálisról” (Forray, 2003:22). A multikulturalizmus fogalmát pedig a társadalom adott állapotának jellemzésére alkalmazzák. A többféle kultúra együttélését fejezik ki ezzel. Azonban fontos megjegyezni, hogy a multikulturális társadalmakhoz nem csupán az etnikai kultúrák tartoznak, hanem például a szegények, az ifjúság stb. szubkultúrája is. Megjegyzendő, hogy ezeket a fogalmakat az európai szakirodalom használja ebben az értelmezésben, az amerikai inkább a

multikulturális nevelésről beszél (Forray, 2003:22). Cs. Chachesz (2007) tanulmányában olvashatjuk, hogy a multikulturális nevelés alap gondolatának kialakulása a 20. század hatvanas éveiben indult és már ekkor érzékelhető volt egy terminológiai kettősség: Észak-Amerikában ezt inkább multikulturális nevelésnek, Nyugat-Európában főként interkulturális oktatásnak kezdték nevezni (Cs. Chachesz, 2007:3).

Banks és Banks szerint a multikulturális nevelés lényege az alábbiakban foglalható össze: „*A multikulturális nevelés, a nevelés azon területeként definiálható, amelynek fő célja egyenlő nevelési-oktatási lehetőségek biztosítása a különböző rasszokhoz, nemekhez, etnikai és kulturális csoportokhoz, szociális osztályba tartozó diákok számára*” (Torgyik & Karlovitz, 2006:31 idézi Sári, 2018:373). A multikulturális és az interkulturális nevelés eredményessége nagymértékben függ a nevelési intézmények kulturális pluralizmusától és a pedagógusok felkészültségétől. „*A multikulturális oktatás eszméje Európában annak eredményeképpen bontakozott ki, hogy a különböző indítékú migrációk következtében Európa gazdag országai többetnikumú (multi-etnikus) területekké váltak. A multikulturális pedagógia reagálás erre a helyzetre, egyúttal kompromisszum az asszimilációs oktatáspolitikára és az ennek ellenálló kisebbség között*” (Forray, 2003:19). A különböző kultúrák közötti konfliktus olyan nemzeti és kulturális sokszínűséget generál, amely egyszerre lehet az oka a rasszizmusnak és az idegengyűlöletnek, ugyanakkor megteremti a nélkülözhetetlenségét az interkulturális nevelésnek. A világ különböző részein eltérő mértékű a kultúrák sokszínűsége egy-egy országon belül. Az USA-ban és Európa számos államában a 21. században egyértelműen multikulturális társadalmakról beszélhetünk. Mindez azt eredményezte, hogy a más kulturális identitású, más anyanyelvű családok gyermekei jelen vannak ezen országok nevelési/oktatási intézményeiben. A pedagógus szakma részéről szükségszerű a reflektálás erre az új helyzetre, ami ahogy írtam, rengeteg kihívás elé állítja a pedagógusokat. Magyarországon az Európai Unióhoz való csatlakozást követően erősödött fel ez a jelenség (Szarka, 2021:151).

Görögország esetében a népességmobilitás következtében kialakult egy jelentős etnikai, társadalmi és vallási heterogenitás, amelyet a globalizáció az elmúlt évtizedekben erőteljesen fokozott. Mindez jelentős hatással van az óvodai nevelésre is. A rasszizmus és az idegengyűlölet sajnos valós jelenségek az óvodai nevelésben, és jelentős következményekkel járnak a kisgyermekek fejlődésére nézve. Számos tanulmány foglalkozott a rasszizmus és idegengyűlölet kérdésével az óvodai nevelésben, mivel az óvoda mérföldkőnek számít az egyén fejlődésében, hiszen itt kezdenek kialakulni a gyermekek értékei, észlelései és attitűdjei, a kognitív képességeiken túlmenően. A népesség mobilitása és a modern társadalmi körülmények megváltoztatták azt a

kulturális homogenitást, amely évtizedekig jellemezte a görög oktatást. Ma az olyan tényezők, mint a gazdasági migráció, a menekültügy, valamint a vallási és egyéb kisebbségek létezése hozzájárulnak ahhoz, hogy az óvodai nevelésben foglalkozni kelljen a kultúrák közötti különbségekkel (Damanakis, 2018 idézi Iosifidou, 2024). Éppen ezért kiemelt jelentősége van az interkulturális nevelésnek. Egy görög kutatás rávilágít arra, hogy a legtöbb más etnikumú kisgyermek társadalmi elszigeteltséget tapasztal, ami oda vezet, hogy kizárólag a saját társadalmi csoportjukhoz tartozókkal alakítanak ki kapcsolatokat, ami a „gettósodást” erősíti a nevelési és oktatási intézményekben.

Az interkulturális nevelés a gyermekek egyenlőségére összpontosít, függetlenül azok kulturális háttérétől, azzal a céllal, hogy megszüntessék az iskolai kudarchoz vagy későbbi társadalmi kirekesztéshez vezető feltételeket. Ennek érdekében igyekeznek kulturálisan gazdagítani az oktatási tőkét azáltal, hogy létrehozzák a kultúrák közötti interakció feltételeit, empátiát alkalmazva és megszüntetve a sztereotípiákat, a társadalmi konstrukciókat (Papachristos, 2011:10 idézi Iosifidou, 2024). Fontos már a kisgyermeknevelésben is annak hangsúlyozása, hogy a világ sokszínű, ahogy Göbölös és Endrődy (2020) fogalmaz „[...] minden ember egy-egy színfolt az emberiség palettáján, és minden nemzet egyenlően fontos ahhoz, hogy ezekből a színfoltokból egy végtelen számban variálható színes kép szülessen” (Göbölös & Endrődy, 2020:103).

Összegzés

A tanulmányban bemutatott babakísérletek és a nemzetközi szakirodalmak igazolják a multikulturális/interkulturális nevelés fontosságát, nélkülözhetetlenségét az óvodai nevelésben. A 21. század nevelési intézményeiben meg kell jelenniük – a különböző etnikai háttérrel rendelkező gyerekek sikeres integrációja érdekében – azoknak a babáknak is, amelyek afrikai, ázsiai, latin-amerikai, európai vagy akár egyedi népcsoportokat képviselnek. Az ilyen babák használata a pedagógiában azért fontos, mert a gyerekek számára vizuális és érzelmi kapcsolatot biztosít a különböző kultúrákkal. Ez különösen lényeges kisgyerekkorban, amikor a gyerekek kíváncsiak és nyitottak.

A multikulturális babák használata során a gyerekek megtapasztalhatják, hogy a babák, amelyek különböző kultúrákat képviselnek, ugyanúgy részei lehetnek a szerepjátékoknak, és ugyanazok az érzelmek, játékok és helyzetek kapcsolódnak hozzájuk, mint saját magukhoz. Ezzel a módszerrel a pedagógusok azt üzenik, hogy bár a világ tele van különböző szokásokkal, hagyományokkal és kinézetekkel, alapvetően mindannyian hasonlóak vagyunk. A multikulturális babák segítségével a gyerekek megtanulják, hogy a

különbségek természetesek, és nem kell félniük az ismeretlentől. Az ilyen babák segítenek lebontani a sztereotípiákat, amelyek a felnőttek világában sokszor meghatározzák a különböző népekkel kapcsolatos előítéleteket. A babák lehetővé teszik, hogy a gyerekek empátiát és elfogadást tanuljanak, hiszen játék közben megtapasztalhatják, milyen érzés lehet egy másik nézőpontot vagy életmódot megélni.

Magyarországon is egyre több óvodában és iskolában alkalmaznak multikulturális nevelési módszereket, melyek során különböző kultúrákat és etnikumokat képviselő babákat is bevonnak a mindennapi pedagógiai munkába. Ezek a babák hozzájárulnak ahhoz, hogy a gyerekek már korán megismerjék azokat a kisebbségeket és kultúrákat, amelyekkel akár a saját közösségükben is találkozhatnak. Az óvodai és iskolai programokban néha szerepelnek roma, német, szlovák vagy más nemzetiségeket ábrázoló babák is, melyek Magyarországon hosszú múltra tekintenek vissza. A multikulturális nevelés egyre elterjedtebb, és a babák használata – mint játékeszköz – ebben nagy szerepet kap. Magyarországon különösen fontos lehet, hogy a gyerekek már fiatalon találkozzanak az országban élő különböző nemzetiségek és kultúrák képviselőivel, megismerve azok hagyományait és értékeit.

Felhasznált irodalom

- Abdullah, M. Ng Lee Yen & Abdullah, A. Ch. (2018). Preschool teachers' training and attitudes towards multicultural education in Malaysia. *International Journal of Early Childhood Education Care* 7, 1-13. ISSN 2289-3156 /eISSN 2550-1763
DOI: <https://doi.org/10.37134/saecj.vol7.1.2018>
- Acar, E. A. & Çetin, H. (2017). Improving Preschool Teachers Attitude towards the Persona Doll Approach and Determining the Effectiveness of Persona Doll Training Procedures. *International Journal of Progressive Education*, 13(1), 96-118.
URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1132070.pdf>
- Allport, G. (1999, eredetileg angolul 1954). *Az előítélet*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Bernstein, R. (2011). *Children's Books, Dolls, and the Performance of Race; or, The Possibility of Children's Literature*. Cambridge University Press
DOI: <https://doi.org/10.1632/pmla.2011.126.1.160>
- Catz, Ph. A. & Zalk, S. R. (1973). *Perception of Racial Cues in Preschool Children*.
URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED073846.pdf>
- Clouder, Cl. & Janni, N. (2007). *Kreatív játékok 2-4 éves gyermekeknek – Gyermekjátékok a Waldorf-módszer alapján*. Babo Kiadó, Budapest
- Cs. Chachesz, E. (2007). A multikulturális neveléstől az interkulturális pedagógiáig. *Iskolakultúra* 17, 3-11.
URL: <https://tinyurl.com/yv83zxaaj>
- Derman-Sparks, L. & Edwards, J. O. (2021). *Teaching About Identity, Racism, and Fairness Engaging Young Children in Anti-Bias Education*. *American Educator*, 44(4), 35-40 Win 2020-2021
URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1281980.pdf>
- Forray, R. K. (2003). A multikulturális/interkulturális nevelésről. *Iskolakultúra*, 13(6-7), 18-26.
URL: <https://tinyurl.com/39bcta82>
- Gárdos, J. (2020). Normativitás a szociológiában a magyarországi előítélet-kutatások példáján. *Szociológiai Szemle*, 30(1), 63-80
DOI: <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2020.1.4>
- Göbölös, R. A. & Endrődy, O. (2022). Interkulturális pedagógia és multikulturális nevelés – Multikulturális alapfogalmak. In: Endrődy, O., Svraka, B. és F. Lassú, Zs. (szerk.). *Sokszínű pedagógia – Inkluzív és multikulturális szemléletmód a pedagógiai gyakorlatban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 103-118
URL: <https://tinyurl.com/2ahtps3d>
- Iosifidou, Aggeliki (2024). Teachers' Attitudes Towards Racism and Xenophobia in PreSchool Education. *Innovare Journal of Education*, 12(4)
URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED652999.pdf>
- Király, Margit A. & Karlson, Alfred L. (1974). An Examination of the Relationship Between Racial Preferences in Black Children and their Self Concept
URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED169150.pdf>
- Munk, V. (2013). Roma sztárok médiareprezentációja Magyarországon. Doktori (PhD) disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Filozófiatudományi Doktori Iskola
URL: <https://doktori.btk.elte.hu/phil/munkveronika/diss.pdf>

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2024. december 28.

- Pásztor, E. (2022). A babák szerepe a nevelésben. In: Jávorka, G. (szerk.). *Bölcsődevezetők Kézikönyve – Kisgyermeknevelők szakmai-módszertani tudástára*, Raabe-Klett, Budapest, 1-22.
- Pohl, Gabriele: *Die Bedeutung der Puppe und des Puppenspiels in der Pädagogik*. Manuscript.
URL: <https://tinyurl.com/3xuntreu>
- Pungorné Grebenár Katalin (2013). A bölcsődébe járó kisgyermekek átmeneti tárgyai. *Új Pedagógiai Szemle*, 63(11-12), 40-48.
URL: <https://tinyurl.com/fej2ksxy>
- Rónainé F. Mária (1994). *Bölcsőde családdal a kisgyermekéért*. Nemzetközi Családév Titkársága
- Sári, Sz. (2018). Az interkulturális nevelés kihívásai a XXI. században. *Hadtudományi Szemle*, 11(1), 373-384.
URL: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/hsz/article/view/6288/4976>
- Sturdivant, T. D. (2020). Sociodramatic Play with Racially Diverse Dolls in a Child Development Center. *Dimensions* 48(3), 10-14.
URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1293317.pdf>
- Szarka, B. (2021). Multikulturális nevelés az óvodában – Más anyanyelvű és/vagykultúrájú gyermekek inklúziója. *Képzés és Gyakorlat*, 19(1-2) 151-162
DOI: <https://doi.org/10.17165/TP.2021.1-2.15>
- Torgyik Judit – Karlovitz János Tibor (2006). *Multikulturális nevelés*. Bölcsész Konzorcium, Budapest
URL: <https://mek.oszk.hu/04800/04802/04802.pdf>
- Torgyik, J. (2009). Jó gyakorlatok a multikulturális nevelés köréből. In: Kállai, E. & Kovács, L. (2009). *Megismerés és elfogadás : Pedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, ISBN 978-963-9725-91-1
URL: <https://tinyurl.com/3v6vdume>
- Torgyik, J. (2022). A multikulturális nevelés lehetőségei globális környezetben. *Educatio*, 31(4), 647-657
DOI: <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.4.9>
- Vida, G. (2018). *Kategóriák fogságában : Hazai SNI integráció hatásvizsgálat a pedagógus attitűd és a tanulói teljesítmény tükrében*. Doktori (PhD) értekezés, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Oktatás és társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola
URL: <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/18762>
- Vittrup, B. (2016). Early Childhood Teachers' Approaches to Multicultural Education & Perceived Barriers to Disseminating Anti-Bias Messages. *Multicultural Education*, 23(3-4), 37-41 Spring-Summer
URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1119398.pdf>
- Winnicott, Donald W. (1999). *Játszás és valóság*. Animula Kiadó, Budapest